

Píše Josef Tomeš

(E*forum, 10. 07. 2024)

Památce Josefa Zumra

V úterý 2. července 2024 se v Táboře uzavřel dlouhý a plodný život českého filozofa, literárního historika, esejisty, editora a překladatele dr. Josefa Zumra, emeritního ředitele Filosofického ústavu AV ČR a předsedy kuratoria Ústavu T. G. Masaryka.

Josef Zumr se narodil 19. března 1928 v Úmyslovicích u Poděbrad v úřednické rodině, většinu dětství a mládí však prožil v Táboře, kde roku 1947 maturoval na reálném gymnáziu. V letech 1947–51 vystudoval filozofii a slovanské literatury na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Studia uzavřel roku 1952 doktorátem filozofie na základě dizertační práce *A. I. Gercen a česká společnost*. Při její přípravě se poprvé dostal do kontaktu s tehdy ještě působícím Ústavem T. G. Masaryka, když mu jeden z jeho fakultních učitelů, doc. dr. Jan Patočka, jenž byl tehdy pracovníkem tohoto ústavu, umožnil studovat literaturu v Masarykově knihovně.

V roce 1951 se Zumr oženil se slovanskou filoložkou a překladatelkou dr. Jiřinou Růžičkovou (1928–2021), posléze dlouholetou redaktorkou nakladatelství Odeon, s níž pak žil sedmdesát let ve šťastném manželství vzájemně se podporujících intelektuálních osobností, požehnaném dvěma dcerami – Hanou (*1955) a Jiřinou (*1958).

Již během studií pracoval Josef Zumr jako redaktor Slovanského nakladatelství a Státního pedagogického nakladatelství. V roce 1953 nastoupil do Kabinetu pro filozofii Československé akademie věd, později přeměněného na Filosofický ústav ČSAV, a působil zde nejprve v pozici vědeckého aspiranta, od roku 1956 vědeckého pracovníka a v letech 1968–70 zástupce ředitele. Svou vědeckou práci začal studiem filozofických a ideově politických názorů českých radikálních demokratů poloviny 19. století, posléze se zaměřil především na vliv herbartismu v českém a německém filozofickém myšlení (roku 1964 obhájil „kandidátskou“ dizertaci *Johann Friedrich Herbart a český herbartismus* a publikoval studie o vlivu herbartismu na estetické koncepcce Josefa Durdíka a Otakara Hostinského) a na dějiny české filozofie 19. a 20. století, zejména na dílo Augustina Smetany, Otakara Hostinského, T. G. Masaryka a J. L. Fischera. Zvláštní pozornost věnoval dílu Ladislava Klímy, jež svým současníkům objevil výborem *Vteřiny věčnosti* (1967; 1989; 1990), uvedeným zásadní studií, v níž tohoto svérázného českého myslitele zařadil jako předchůdce ateistické odnože existencialismu a zároveň specifického představitele umělecké avantgardy. Od konce padesátých let usiloval o rehabilitaci strukturalismu,

zatracovaného komunistickými ideology, a spolu s Karlem Kosíkem a Robertem Kalivodou razil reformní přístupy v oblasti marxistické společenskovědní metodologie. Jeho dominující zájem historicko-filozofický a estetický přitom prostupoval výrazný vztah k moderní české literatuře a kultuře vůbec.

V padesátých a zejména šedesátých letech publikoval dr. Zumr řadu studií v českých i mezinárodních odborných časopisech a sbornících a mnohé výrazné postavy české filozofie představil ve svých heslech pro zahraniční filozofické slovníky. Přispíval též do dobových českých kulturních periodik, mimo jiné do *Literárních novin (Literárních listů/Listů)*, *Plamene* či *Orientace*. V šedesátých letech, kdy patřil k protagonistům demokratizačního proudu v humanitních vědách, řídil výzkumný úkol syntetického zpracování dějin československé filozofie a v letech 1968–70 vedl mezioborový tým Československé akademie věd pro studium dějin českého myšlení. V onom čase krátkodobě přednášel historii české filosofie na vědeckých pracovištích a univerzitách ve Varšavě, v Moskvě, Východním Berlíně, v Cáchách, Heidelbergu, Řezně, na domácí půdě pak koncem šedesátých let na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci, kde se připravovala jeho habilitace, zmařená pak v důsledku politického vývoje po roce 1969.

V letech 1968–69 se významně podílel na pokusu o obnovu Ústavu T. G. Masaryka, administrativně zrušeného roku 1954. Navázal spolupráci s kurátorem ústavu, reaktivovaným na jaře 1968, zejména s jeho členem, mluvčím a posléze předsedou profesorem Janem Patočkou, a spolu s ním vypracoval plán na začlenění Masarykova ústavu do rámce Československé akademie věd jakožto zvláštního, samostatného pracoviště Filozofického ústavu. Realizaci tohoto projektu však zabránila nastupující normalizace.

Normalizační éra postihla záhy i samotného dr. Zumra, jenž byl roku 1974 z politických důvodů propuštěn z Akademie věd a v následujících patnácti letech se živil jako překladatel z ruštiny a polštiny, jehož jméno se střídavě mohlo a nemohlo objevit v tiráži přeložených knih. Bez uvedení jeho jména vyšla roku 1978 i výpravná syntéza *Antika a česká společnost*, jejímž byl spoluautorem. Filozofické a literární texty publikoval tehdy především v ineditních sbornících k jubileím svých podobně postižených kolegů a přátel Karla Kosíka, Vladimír Preclíka, Miroslava Červenky, Roberta Kalivody, Olega Suse, Zdeňka Pešata, Jaroslava Kolára a Bohumila Hrabala, k jehož pětasedmdesátinám v roce 1989 připravil a zredigoval sborník *Hrabaliana*, vydaný nejprve ještě jako samizdat, v roce 1990 pak již jako standardní knižní edice. Jeho studie se objevila i v legendárním samizdatovém *Masarykově sborníku (TGM a naše současnost)* z roku 1980.

V téže době se však záslužně uplatnil v čestné funkci obvodního konzervátora památek v Praze 8, kde od roku 1958 spolu se svou rodinou bydlil v pitoreskním přízemním domku čp. 144/14 v ulici Na hrázi v Praze-Libni a záhy se úzce spřátelil se svým sousedem Bohumilem Hrabalem a jeho uměleckým okruhem. V jejich domku se pak od počátku šedesátých až do konce osmdesátých let scházela pestrá elitní společnost

filozofů, literátů a výtvarných umělců, k níž vedle Bohumila Hrabala v různých dobách patřili mimo jiné filosofové Jan Patočka, Karel Kosík, Robert Kalivoda, Ivo Tretera, estetik a básník Vratislav Effenberger, spisovatel a výtvarník Jiří Kolář a sochař Vladimír Preclík a do níž občas zavítal i pozoruhodný zahraniční návštěvník, v šedesátých letech například nonkonformní ruský spisovatel a literární kritik Viktor Šklovskij, jehož dílo překládala dr. Jiřina Zumrová do češtiny. Paní Jiřina byla hostitelkou této společnosti a duší tohoto sui generis salonu. Zároveň pracovala jako redaktorka v nakladatelství Odeon, kde byla v letech 1971–91 editorkou tradiční brožované knižnice *Světová četba* a velmi se zasloužila o to, že si toto nakladatelství i v neblahém čase normalizace zachovalo svoji úroveň. V devadesátých letech se pak stala spolueditorkou *Sebraných spisů Bohumila Hrabala* i literárních prací Vladimíra Preclíka.

Jako obvodní konzervátor usiloval Josef Zumr o ochranu a často záchranu historických památek osmého pražského obvodu, o jejich fotografickou dokumentaci a publicitu v širší veřejnosti. Přitom dělně spolupracoval s tehdejší mladým a nekonvenčním kulturním inspektorem Josefem Tichým, s nímž podnikl i zpracování a popularizaci dějin Libně. Společně organizovali exkurze po zdejších památkách i výstavy, jako byla v roce 1987 úspěšná expozice díla fotografa Ladislava Michálka z Hrabalova okruhu, zachycujícího mizející zákoutí staré Libně. Společně také na sklonku minulého režimu podnikli a zprostředkovali udělení čestného občanství Prahy 8 Bohumilu Hrabalovi. Nedokázali však zabránit rozsáhlé asanaci nejpitoresknější části dolní Libně na konci osmdesátých let, již padla za oběť i jedna strana ulice Na hrázi včetně domku Hrabalova a Zumrových. Podařilo se jim zachránit pouze libeňskou synagogu, dodnes stojící nedaleko stanice metra pod Palmovkou.

V roce 1988 se Josef Zumr mohl vrátit do Akademie věd, zatím do Kabinetu pro studia řecká, římská a latinská, kde se zabýval působením antického kulturního odkazu na českou vzdělanost 19. a 20. století. V následujícím roce vzbudilo značný čtenářský ohlas druhé vydání jeho výboru *Vteřiny věčnosti*, jež vyšlo již s plným jménem editora a autora předmluvy. Po listopadu 1989 přešel dr. Zumr do Filosofického ústavu ČSAV a v letech 1990–92 byl jeho ředitelem. Pokračoval ve své práci na poli dějin české filozofie, publikoval v odborných časopisech, knižně vydal pozoruhodnou esejistickou dvojstudii *Máme-li kulturu, je naší vlastí Evropa. Herbartismus a česká filosofie* (1998), externě přednášel dějiny filosofie a estetiky na Filosofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci, hostoval na univerzitách ve Vídni, Štýrském Hradci, Lublani i Paříži. V roce 1993 se stal řádným členem Mezinárodního filozofického institutu (Institut International de Philosophie) v Paříži.

Od přelomu let 1989–1990 se plně zapojil do procesu obnovy Ústavu T. G. Masaryka. Když se v březnu 1990 z iniciativy dr. Anny Masarykové ustavilo nové kuratorium ústavu, byl zvolen jeho předsedou. V této funkci se pak trpělivě účastnil všech jednání o financování a odpovídajícím sídle Ústavu TGM, jež se bez úspěchu táhla řadu let, o restituci jeho archivních a knihovních fondů a posléze (1994–1995) o jeho začlenění do rámce Akademie věd jako Masarykova ústavu AV ČR při současném zachování

nadačního Ústavu T. G. Masaryka. Po přeměně dosavadní nadace Ústav TGM ve stejnojmennou obecně prospěšnou společnost koncem roku 2001 se stal na dalších deset let předsedou správní rady-kuratoria této společnosti.

Josef Zumr nebyl jen protagonistou a pamětníkem osudů Ústavu T. G. Masaryka na konci šedesátých let a po listopadu 1989, ale i znalcem a dějepisem celé jeho historie, kterou soustavně zpracoval v jubilejní dokumentární publikaci *Mám jen knihy a skripta, cenná práce životní*, vydané v roce 2002 k sedmdesátému výročí založení instituce, a roku 2012 i v samostatné knížce *Dějiny Ústavu T. G. Masaryka*.

Jako přední znalec Masarykova díla stanul v roce 1993 spolu s Jiřím Brabcem a Jaroslavem Opatem u zrodu souborné edice *Spisů TGM*, největšího českého edičního projektu polistopadové éry, a po celou dobu tří desetiletí, v níž *Spisy* vycházely, byl kontinuálně členem jejich redakční rady. Podílel se též na uspořádání několika významných vědeckých konferencí, věnovaných osobnosti, činnosti a dílu T. G. Masaryka, například konference *Sto let Masarykovy České otázky*, konané v září 1995 v Brně, nebo mezinárodní konference *T. G. Masaryk, idea demokracie a současné evropanství*, uspořádané ke 150. výročí Masarykova počátkem března 2000 v Praze.

Protějšek Zumrovy masarykovské činnosti představují jeho aktivity hrabalovské, počínající mnohaletými styky, osobním přátelstvím a debatami s originálním literátem a završené editorskou spoluúčastí na vydávání Hrabalových *Sebraných spisů* i publikovanými hrabalovskými reminiscencemi a reflexemi. Vztah obou mužů svědčí na jedné straně o múzické dimenzi filozofovy osobnosti, na straně druhé o spisovatelově filozofickém založení i bohaté sčtetlosti v této oblasti.

Do vysokého věku si dr. Zumr zachoval obdivuhodnou duševní a pracovní vitalitu. Dokázal se vyrovnat i s fatální ztrátou své vzácné choti, jež byla sedmdesát let jeho alter ego; jistě i díky péči své rodiny. Škoda jen, že se nikdy neodhodlal sepsat své memoáry a podat autentické svědectví o peripetích svého bohatě naplněného života a o množství pozoruhodných postav, které jím procházely.

V Josefu Zumrovi odešel jedinečný filozof a literát, charismatický intelektuál vzácné názorové a morální integrity. A také jeden z posledních aktérů českého ideového a kulturního kvasu šedesátých let 20. století.

www.ipsl.cz